

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Казьмірчук Наталя Степанівна

УДК 378.14

**Наступність змісту трудового навчання
в педагогічних училищах і педагогічних університетах
у процесі підготовки вчителів початкових класів**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Вінниця - 2006

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Об'єктивною потребою і водночас невід'ємною складовою державної політики в галузі освіти на початку XXI століття є розроблення і впровадження ідеї ступеневої освіти. Йдеться про інтенсивне навчання і здобуття вищої освіти певного професійного спрямування, починаючи з неповної середньої школи і закінчуючи повноцінною вищою освітою, коли студенти свідомо і послідовно, долаючи конкуренцію, просуваються на шляху оволодіння знаннями і професійного становлення.

Вихідні концептуальні положення щодо змісту та організації педагогічної освіти в Україні ґрунтуються на основних засадах Конституції України, Законах України “Про освіту” та “Про вищу освіту”, Державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI століття”), Державній програмі “Вчитель”, Національній доктрині розвитку освіти України. Згідно цих документів підготовка майбутніх учителів потребує якісного перегляду для створення стабільної та ефективної освітньої системи, яка відповідала б не лише соціально-економічній і демографічній ситуації, а також і культурно-історичним традиціям, сприяла б належній підготовці національної патріотичної інтелектуальної еліти суспільства. Особливо актуальним постає питання про підготовку вчителів початкових класів, адже саме ця категорія педагогів формує фундамент усієї майбутньої системної освіти людини – початкову шкільну освіту. Вирішення проблеми підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня педагогів початкової ланки освіти є запорукою значного поліпшення системи освіти в цілому.

В умовах реалізації ступеневої вищої освіти згідно із законодавчо-нормативними документами (“Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу професійну освіту)”, Концепції професійної освіти України) актуальним є питання двоступеневої підготовки вчителів початкових класів у комплексі “педучилище – педуніверситет”.

Упровадження ступеневої освіти вимагає від педагогічних колективів двох навчальних закладів узгодженості у вивченні навчального матеріалу, систематичності та послідовності у змісті, методах, формах організації й засобах контролю та оцінки знань, умінь і навичок, що є важливою складовою педагогічних умов забезпечення цілісного процесу і результатів навчання. Особливої уваги вимагає впровадження інноваційних технологій, пошук системотвірного чинника, який забезпечив би цілісність двох рівнів підготовки вчителів початкових класів. У дидактичній системі ступеневої професійної освіти таким чинником, на нашу думку, може виступати принцип наступності.

Наступність змісту ступеневої освіти передбачає встановлення неперервного зв'язку між окремими сторонами, частинами і рівнями навчання; розширення і поглиблення знань, здобутих на попередніх етапах навчання; перетворення окремих понять та уявлень у систему знань, умінь і навичок; поступально-висхідного характеру розгортання змісту педагогічної підготовки.

Урахування вимог наступності дозволяє узгодити етапи навчання, усунути дублювання, скоротити нераціональну витрату часу, забезпечити майбутнім педагогам глибші і міцніші знання та в кінцевому результаті поліпшити кадровий потенціал країни.

Історико-філософські, загальнонаукові, психолого-педагогічні та методичні основи впровадження наступності висвітлюють численні наукові праці. Так у загальній дидактиці проблема наступності досліджується А.М.Алексюком, С.У.Гончаренком, І.А.Зязюном, В.А.Козаковим, В.О.Онищуком, П.І.Підласим, В.А.Семиченко, Н.Ф.Тализіною та ін. У педагогіці професійної освіти - С.Я.Батишевим, В.С.Безруковою, А.П.Беляєвою, Р.С.Гуревичем, Г.С.Гутовим, О.С.Дубинчук, В.М.Лихачем, М.І.Махмутовим, Н.Г.Ничкало та ін. Наступність у теорії змісту освіти висвітлена роботами В.І.Гінецинського, Л.Я.Зоріної, І.М.Козловської, В.С.Ледньова, І.Я.Лернера, Ю.А.Самаріна, М.М.Скаткіна та ін. Особливої актуальності набуває

становлення неперервної професійної освіти в Україні. Цю проблему досліджують О.П.Владиславлев, Г.Є.Гребенюк, С.М.Мамрич, В.Г.Онушкін, С.О. Сисоєва та ін. Наступності навчання присвячені дослідження Ю.К.Бабанського, В.Ф.Башаріна, В.П.Безпалько, А.П.Беляєвої, С.М.Годніка, А.А.Киверялга, О.М.Коберника, Ю.А.Кустова, О.Г.Мороза, В.К.Сидоренка, Г.В.Терещука, Д.О.Тхоржевського, Д.В.Чернілевського, Д.С.Ягафарової та ін. Психолого-фізіологічний аспект наступності висвітлений у працях Л.С.Виготського, П.Г.Кулагіна, О.М.Леонтьєва, І.П.Павлова, А.П.Петровського, С.Л.Рубінштейна, Ю.А.Самаріна, І.М.Сеченова, А.А.Смирнова та ін. Проблемою підготовки вчителів початкових класів у зарубіжних країнах займаються С.С.Вітвицька, А.В.Василюк, Л.П.Пуховська, В.І.Семілетко, Л.О.Хомич та ін. Особливості педагогічної освіти в Україні представлені в роботах сучасних українських дослідників Я.Я.Болюбаша, С.В.Бутівценка, С.І.Клепка, О.Я.Савченко, Ю.І.Соловійова та ін. Умови розвитку творчих здібностей розкрито у працях А.В.Антонова, І.С.Волощука, Л.І.Денисенко, Д.М.Комського, А.М.Матюшкіна, М.М.Скаткіна та ін. Методикою трудового навчання займаються Е.В. Артамонова, Н.Д. Беляков, І.М.Веремійчик, В.А.Горський, О.А.Деркачов, Н.М.Конишева, С.М.Ліпчин, В.П.Тименко, Т.Н.Шманаєва та ін.

Визначаючи безперечну цінність положень, обґрунтованих названими вище дослідниками, слід підкреслити, що проблема реалізації наступності змісту навчання в умовах двоступеневої підготовки вчителів початкових класів, ще не повністю розв'язана педагогічною наукою. Недостатньо розробленими залишаються питання наступності форм і методів підготовки педагогічних кадрів в умовах ступеневої підготовки; недостатньо дослідженні педагогічні умови реалізації наступності та шляхи удосконалення, що призводять до серйозних недоліків у навчально-виховній роботі ВНЗ I-IV рівнів акредитації; не приділено належної уваги питанням трудової підготовки “молодших спеціалістів”, “бакалаврів”, “спеціалістів” і “магістрів” до творчого викладання

уроків трудового навчання в 1-4 класах; не визначено можливостей реалізації наступності змісту навчання в умовах комплексу “педучилище – педуніверситет”.

Зазначені проблеми загострюються причинами теоретичного і прикладного характеру:

- об’єктивною потребою наукового забезпечення реформування педагогічної системи освіти на засадах ступеневості;
- недостатністю теоретичного обґрунтування способів установалення і шляхів реалізації наступності змісту трудового навчання в умовах двоступеневої підготовки вчителів початкових класів;
- зростаючими вимогами до рівня професійної готовності майбутніх учителів початкової школи;
- недостатньою потребою у системному підході до наступності змісту трудового навчання в педучилищах і педуніверситетах.

Таким чином, актуальність і недостатність розробки даної проблеми в теорії і практиці педагогічної освіти й зумовили вибір теми нашого дослідження: **“Наступність змісту трудового навчання в педагогічних училищах і педагогічних університетах в умовах підготовки вчителів початкових класів”**.

Зв’язок теми роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною планів і програм науково-дослідницької діяльності кафедри педагогіки і методики початкового навчання Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського з проблеми “Підвищення ефективності підготовки вчителів початкових класів до навчально-виховної роботи з молодшими школярами” (протокол №6 від 28.01.2001).

Тему дисертації затверджено вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №2 від 31 жовтня 2001 року) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у

галузі педагогіки і психології в Україні (протокол №1 від 29 січня 2002 року).

Об'єктом дослідження є професійна підготовка вчителів початкових класів у педагогічних училищах та педуніверситетах.

Предметом дослідження є загальнопедагогічні та методичні умови забезпечення наступності змісту трудового навчання майбутніх учителів початкових класів у системі “педучилище – педуніверситет”.

Мета дослідження – виявити, теоретично обґрунтувати, систематизувати й експериментально апробувати педагогічні умови встановлення та реалізації змісту і методики трудового навчання в педучилищах й педуніверситетах як одного з чинників поліпшення фахової підготовки вчителів початкових класів.

Концептуальні ідеї дослідження ґрунтуються на положенні про те, що в сучасних умовах розвитку освіти, її реформування, впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти необхідно забезпечити якісну професійну підготовку майбутніх учителів початкових класів. В основу розв'язання цієї проблеми покладено ідею ступеневої підготовки педагогічних кадрів, обґрунтування якої зумовлюється новими підходами до визначення змісту, форм і методів навчання в інтегрованих структурах сучасної професійної освіти з урахуванням світових тенденцій. Упровадження принципу наступності в умовах ступеневої підготовки вчителів початкових класів є важливим засобом формування особистості вчителя, розвитку його особистісних і професійних якостей, фахової компетентності, психолого-педагогічної і загальної культури.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що реалізація наступності змісту трудового навчання в навчально-виховному процесі педучилища і педуніверситету підвищує якість професійної підготовки студентів за умов застосування системного підходу, оскільки він враховує всі найважливіші компоненти системи наступнісних зв'язків та їхній взаємозв'язок.

Відповідно до об'єкта і предмета дослідження для досягнення мети і перевірки гіпотези сформульовано такі **завдання**:

1. Проаналізувати стан реалізації наступності змісту трудового навчання в системі “педучилище - педуніверситет” у психолого-педагогічній і методичній літературі, а також у педагогічній практиці.
2. Виокремити організаційно-педагогічні та дидактичні умови реалізації наступності змісту трудового навчання в умовах ступеневої підготовки вчителів початкових класів.
3. Розробити, обґрунтувати та експериментально перевірити модель наступності змісту трудового навчання в педучилищі та педуніверситеті.
4. Розробити і впровадити методику реалізації принципу наступності змісту трудового навчання в процесі підготовки вчителів початкових класів у системі “педучилище – педуніверситет”.

Методологічна основа дослідження базується на провідних ідеях філософської та педагогічної науки про природу й сутність людської діяльності, її доцільність і творчий характер, на положеннях про загальний зв’язок, взаємозумовленість і цілісність явищ та процесів навколишнього світу, активність особистості та її самоцінність, на динамічному принципі вивчення успішності професійної діяльності, який враховує діалектику зовнішніх і внутрішніх умов її розвитку.

Нормативна база дослідження. У процесі дослідження було використано основні положення щодо розвитку освіти в Україні, викладені в Законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про вищу освіту”, Державній національній програмі “Освіта”, Державній програмі “Вчитель”, “Положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу професійну освіту)”, Національній доктрині розвитку освіти в Україні та інших нормативних документах.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові положення, які стосуються:

- філософії неперервної освіти (В.П.Андрущенко, І.Я.Зязюн, В.Г.Кремень,

В.С.Лутай, В.С.Пасенюк);

- теоретико-методологічної основи неперервної професійної підготовки (Ю.К.Бабанський, С.Я.Батишев, А.П.Беляєва, Ш.І.Ганелін, Б.С.Гершунський, С.М.Годнік, І.А.Зязюн, І.Я.Лернер, О.Г.Мороз, Н.Г.Ничкало, В.А.Семиченко, С.О.Сисоєва та ін.);
- закономірностей і специфіки підготовки майбутніх учителів початкової школи (Н.М.Бібік, В.І.Бондар, Т.І.Люріна, О.Я.Савченко, Л.О.Хомич, Л.П.Пуховська та ін.);
- формування творчої особистості та її розвитку в процесі навчально-виховної діяльності (Г.О.Балл, І.Д.Бех, Л.С.Виготський, С.Д.Максименко, В.В.Рибалка, Л.С.Рубінштейн, Т.С.Яценко та ін.);
- психолого-педагогічних аспектів наступності (Н.В.Кузьміна, А.І.Соколов, В.С.Ледньов, Н.Ф.Тализіна та ін.);
- теоретико-методичних аспектів наступності (П.Р.Атутов, А.В.Батаршев, В.С.Безрукова, С.У.Гончаренко, Р.С.Гуревич, А.А.Киверялг, Ю.А.Кустов, М.І.Махмутов, О.Г.Мороз, П.М.Олійник, В.В.Стешенко, Д.С.Ягафарова та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, перевірки гіпотези і досягнення мети дослідження було використано такі методи дослідження:

- *теоретичні:* історико-педагогічний, філософський, психологічний та методичний аналіз літературних джерел з відповідних галузей знань дав змогу визначити наукові основи неперервної освіти, особливостей принципу наступності в межах двох навчальних закладів та обґрунтування моделі наступності змісту трудового навчання у процесі підготовки вчителів початкових класів; синтез, порівняння, абстрагування, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, аналіз змісту документації сприяли виявленню стану проблеми дослідження,

обґрунтуванню і визначенню професійної готовності студентів до творчого викладання уроків трудового навчання в початковій школі, моделюванню складових системи наступності ступеневої підготовки вчителя початкових класів, підведенню підсумків і формулюванню висновків дослідження тощо;

- *емпіричні*: педагогічне спостереження, анкетування, тестування і бесіди з студентами та викладачами проводилися для виявлення позитиву та проблем у ступеневій підготовці вчителів початкових класів і визначення рівня реалізації наступності у навчально-виховному процесі комплексу “педучилище – педуніверситет”; вивчення результатів практичної діяльності, самооцінки студентів з огляду досліджуваної проблеми;
- *експериментальні*: констатувальний, формувальний і контрольний експерименти для перевірки ефективності запропонованої експериментальної методики;
- *методи обробки результатів дослідження*: кількісний та якісний аналіз, методи математичної статистики з метою забезпечення вірогідності та об’єктивності результатів дослідження.

Організація дослідження. Дослідження проводилося впродовж 2001 – 2005 років і охоплювало три етапи науково-педагогічного пошуку.

На першому етапі (2001-2002 рр.) здійснено обґрунтування проблеми дослідження, аналіз філософської, психологічної, педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження; проведено аналіз навчально-програмної документації; проаналізовано вітчизняний та зарубіжний досвід двоступеневої підготовки вчителів початкових класів та реалізацію принципу наступності; виявлено позитивні та негативні сторони існуючої практики; сформульовано гіпотезу і завдання дослідження; визначено об’єкт, предмет і мету дослідження; розроблено програму наукового пошуку; проведено констатуючий експеримент.

На другому етапі (2002 – 2004 рр.) уточнено програму і методику

дослідно-експериментальної роботи; визначено експериментальну базу; обґрунтовано якісний та кількісний склад учасників експериментальної роботи; підготовлено навчально-методичні матеріали для проведення формуючого експерименту; здійснено експериментальну перевірку ефективності розробленої програми і методики; узагальнено проміжні результати формуючого експерименту.

На третьому етапі (2004 –2005 рр.) сформульовано кінцеві результати формуючого експерименту; здійснено порівняння результатів дослідження на різних етапах експериментальної роботи; визначено ефективність запропонованої методики; сформульовано основні висновки та рекомендації щодо використання теоретичних і практичних результатів дослідження; визначено перспективи подальших наукових пошуків у царині досліджуваної проблеми; оформлено науковий звіт у формі дисертації.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі вищих навчальних закладів I – II рівнів акредитації (педагогічні училища і коледжі, у яких здійснюється підготовка вчителів початкових класів – “молодших спеціалістів”): Вінницький комунальний гуманітарно-педагогічний коледж, Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені М.Грушевського, Уманське педагогічне училище імені Т.Г.Шевченка; а також ВНЗ III – IV рівнів акредитації (педінститути та університети, в яких здійснюється підготовка вчителів початкових класів – “бакалаврів”, “спеціалістів” і “магістрів”): Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Хмельницький національний університет, Уманський державний педагогічний університет імені Г.Тичини, Глухівський державний педагогічний університет. Суб’єктами експериментального дослідження були студенти відділень і факультетів підготовки вчителів початкових класів (395 осіб), 18 викладачів трудового навчання ВНЗ I–IV р. акр., незалежні експерти.

Наукова новизна і теоретичне значення роботи полягає в тому, що:

- *вперше* теоретично обґрунтовано педагогічні умови та шляхи вдосконалення змісту трудового навчання відповідно до принципу наступності в умовах двоступеневої підготовки вчителів початкових класів;
- *обґрунтовано* наступність змісту трудового навчання в системі “педучилище – педуніверситет”;
- *запропоновано* критерії визначення професійної готовності студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації до творчого викладання уроків трудового навчання в початковій школі;
- *подальшого розвитку набули* концептуальні засади наступності професійної підготовки педагогічних кадрів у комплексі “педучилище – педуніверситет”.

Практичне значення одержаних результатів дослідження:

- *розроблено* зміст інтегрованого і наскрізного навчального предмета “Шкільний курс трудового навчання з методикою викладання” і втілено в освітню практику педучилищ і педуніверситетів;
- *підготовлено* комплексну навчальну програму з даного предмета; визначено тематику, зміст лекційно-лабораторних занять;
- *запропоновано* модульно-рейтингову систему контролю та оцінювання трудової підготовки вчителів початкових класів;
- *складено* систему завдань, педагогічних ситуацій, ділових ігор, які дозволяють визначити рівень професійної готовності студентів до творчого викладання уроків трудового навчання в 1-4 класах.

Основні положення дисертаційного дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес підготовки вчителів початкових класів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 10/04 від 25.01.2006 р.); Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту

(довідка № 21 від 26.01.2006 р.); Глухівський державний педагогічний університет (довідка №), Вінницького комунального гуманітарно-педагогічного коледжу (довідка № 9 від 27.01.2006 р.).

Результати дослідження можуть бути використані для складання планів, програм і навчальних посібників в умовах ступеневої підготовки вчителів початкових класів.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується використанням фахових наукових розробок, філософських, загальнонаукових, психолого-педагогічних концепцій та класичних основ дидактики, відповідністю наукового апарату предмета дослідження і впровадженням дослідницької методики, адекватної поставленим завданням, порівнянням теоретичних та експериментальних результатів, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісного та якісного аналізу результатів роботи, використанням сучасних методів математичної статистики для обробки результатів експерименту, а також позитивними наслідками впровадження запропонованої методики в практику.

На захист виносяться:

1. Теоретично обґрунтовані організаційно-педагогічні та дидактичні умови наступності змісту трудового навчання в педучилищах і педуніверситетах у процесі підготовки вчителів початкових класів.
2. Розроблена, теоретично обґрунтована й експериментально перевірена модель наступності у процесі ступеневої підготовки.
3. Науково обґрунтована й експериментально перевірена методика реалізації наступності змісту трудового навчання в педучилищі і педуніверситеті.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні, методичні й практичні результати дослідження обговорено на наукових та науково-практичних конференціях, у тому числі: міжнародних “Сучасні інформаційні

технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (м. Вінниця, 2002, 2004), “Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи” (м. Хмельницький, 2005), всеукраїнських “Трудова підготовка у III тисячолітті: зміст і технології” (м. Тернопіль, 2004), “Інформаційні технології в освіті, науці і техніці” (м. Черкаси, 2004), “Актуальні проблеми формування творчої особистості вчителя початкових класів” (м. Вінниця, 2005), регіональних “Сучасні вимоги до виховної діяльності вчителя початкових класів” (м. Бар, 2004), на науково-практичних конференціях викладачів, аспірантів і студентів (м. Вінниця, 2002-2005). Узагальнені результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії і методики трудового і професійного навчання Інституту перспективних технологій, економіки і фундаментальних наук Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, а також на кафедрі педагогіки і методики початкового навчання цього ж університету.

Основні результати дослідження **висвітлено** у 13 одноосібних працях, зокрема: 7 статей опубліковано у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 брошура з методичними рекомендаціями, 3 тези у збірниках матеріалів конференції. Загальний обсяг друкованої продукції – 8,89 авт. арк.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, 3-х розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури, додатків. Обсяг - 260 сторінок, основний текст займає 224 сторінки, з яких у * розміщено таблиці, на * сторінках – рисунки. Додатки охоплюють 30 сторінок. Список літератури налічує 253 найменування, з яких 13 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність наукового пошуку з обраної проблеми, стан її дослідження, визначено об’єкт, предмет, мету, концептуальні ідеї, сформульовано гіпотезу, основні завдання і методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значущість

роботи; наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження; виділено основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі – **“Наступність як історико-педагогічна проблема”** – здійснено аналіз історико-педагогічної, філософської, психологічної, методичної та спеціальної літератури, а також дисертаційних досліджень, що висвітлюють окремі аспекти наступності в освіті; розглянуто різноманітні підходи до визначення поняття “наступність”; проілюстровано наступність як аспект неперервної професійної освіти; з’ясовано функції наступності в системі ступеневої підготовки; розглянуто специфіку неперервної підготовки вчителів початкових класів у зарубіжних країнах і вивчено вітчизняний передовий педагогічний досвід.

Ретроспективний аналіз досліджуваної проблеми показує її актуальність у педагогічній науці. Обґрунтування необхідності забезпечення наступності в навчанні знаходимо в сучасних дослідженнях філософії, соціології, фізіології, педагогіки та психології.

Мета наступності полягає в забезпеченні науково обґрунтованого переходу між окремими ланками і компонентами неперервного навчально-виховного процесу, що гарантує систематичність знань і підвищення рівня підготовки майбутніх педагогів. Принцип наступності забезпечує цілісність професійної освіти й оптимізує взаємозв’язок її підсистем (педучилище – педуніверситет). На нашу думку, наступність передбачає встановлення таких співвідношень між цілями, змістом, методами, засобами, формами контролю та оцінювання ЗУН студентів на послідовних етапах професійної підготовки, які дають змогу будувати кожний новий етап з опорою на попередній досвід, і таким чином сприяють адаптації особистості в нових навчальних умовах. Основні педагогічні ознаки наступності: динаміка навчально-виховного процесу, його розвиток за висхідною спіраллю; інтеграція навчальних планів і програм; діагностика, прогнозування й управління процесом навчання;

програмування стадій становлення особистості в єдиній системі неперервної ступеневої освіти; управління перехідними процесами між етапами розвитку особистості; цілісність навчально-виховного процесу та його результатів.

Докладний аналіз педагогічних систем професійної підготовки вчителів початкових класів більшості країн світу, що склалися в різних умовах історико-культурного розвитку, їх порівняльна оцінка спонукає до творчих пошуків і розробки оптимального варіанта національної системи ступеневої підготовки вчителів початкових класів.

Аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду реалізації ступеневої системи педагогічної освіти дозволяє виділити перелік проблем, які виникають у процесі реалізації наступності, єдності, неперервності та інтеграції педагогічного училища та університету: відсутність чітких організаційно-педагогічних умов здійснення ступеневої підготовки, неузгодженість навчальних планів і програм з дисциплін трудового навчання, неготовність викладачів до реалізації ступеневої підготовки і використання в своїй діяльності принципу наступності, недосконалість наступнісних методів, прийомів, засобів, форм контролю та оцінювання ЗУН студентів комплексу “педучилище – педуніверситет”; відсутність відповідних новітніх підручників та методичної літератури, розрахованої на неперервну підготовку педагогічних кадрів; неготовність студентів до неперервної професійної підготовки (мотиви навчання, ціннісні орієнтації, професійно і соціально важливі якості особистості). Подолання цих труднощів потребує науково обґрунтованого підходу.

Специфічність ступеневої підготовки вчителів початкових класів, необхідність узгодження основних компонентів названих педагогічних систем та їхніх зв'язків з іншими системами вимагає визначення організаційно-педагогічних та дидактичних умов наступності ступеневої педагогічної освіти, виявлення основних напрямів її удосконалення.

У другому розділі – **“Педагогічні умови реалізації наступності змісту**

трудового навчання в педучилищах і педуніверситетах” – теоретично обґрунтовано організаційно-педагогічні та дидактичні умови реалізації наступності, розроблено модель наступності ступеневої підготовки вчителів початкових класів, розкрито методика реалізації наступності в системі “педучилище - педуніверситет”.

Аналіз теоретико-методичної літератури та передового педагогічного досвіду дає нам можливість визначити організаційно-педагогічні умови реалізації наступності змісту трудового навчання в педучилищі та педуніверситеті в процесі підготовки вчителів початкових класів. До них належать:

- розробка і впровадження наскрізного навчального плану, єдиної скоординованої програми, удосконалення змісту дисципліни “Шкільний курс трудового навчання з методикою викладання” для поетапного формування вчителя початкових класів на основі інтегративних, стрижневих якостей і видів діяльності відповідно до вимог сьогодення;
- розробка, оптимальний вибір і впровадження наскрізних навчальних методів, прийомів, форм і засобів формування ЗУН, впровадження модульно-рейтингової системи контролю та оцінювання студентів педучилищ і педуніверситетів;
- підготовка і впровадження комплексних підручників та методичних посібників з даної дисципліни, а також розробка методичних рекомендацій на допомогу викладачам ВНЗ I-IV рівнів акредитації для удосконалення наступності змісту трудового навчання;
- дотримання єдності педагогічних дій викладачів ВНЗ I-IV рівнів акредитації;
- забезпечення узгодженості педагогічних практик суміжних етапів ступеневої педагогічної підготовки.

Крім перерахованих вище умов, ми визначили дидактичні умови, дотримання яких забезпечить удосконалення змісту трудового навчання в умовах ступеневої підготовки, зокрема:

- посилення взаємозв'язків курсу з психологією і теорією освіти;
- підвищення гуманітарно-культурологічної спрямованості курсу;
- спрямованість курсу на озброєння студентів загальними способами методичних дій;
- посилення наступності дошкільної і початкової шкільної освіти;
- інтенсифікація творчої дослідницької діяльності студентів у процесі засвоєння дисципліни.

Усі ці умови були покладені в основу побудови моделі, яка у нашому дослідженні розглядається як цілісна система трьох основних компонентів: теоретичної і практичної готовності викладачів ВНЗ I-IV рівнів акредитації до реалізації наступності; розробки навчально-програмної документації для дисципліни “Шкільний курс трудового навчання з методикою викладання” та розробки методики реалізації наступності змісту трудового навчання.

Основним принципом побудови моделі є неперервність професійної освіти, інтеграція змісту рівнів професійної педагогічної освіти, цілісність змісту, методичного забезпечення і технологій педагогічної освіти, наступності змісту, технологій підготовки педагогів, диверсифікація професійно-педагогічної освіти.

У третьому розділі – **“Експериментальна перевірка ефективності впровадження наступності в навчально-виховний процес педучилища і педуніверситету”** – обґрунтовується програма і методика педагогічного експерименту, висвітлюється перебіг його етапів, описується спосіб обробки та аналізу одержаних результатів, розкривається сутність основних показників, що визначають ефективність реалізації принципу наступності змісту трудового навчання в процесі підготовки вчителя початкових класів.

З метою виявлення дійсного стану реалізації наступності змісту трудового навчання у системі “педучилище - педуніверситет” було проведено констатувальний експеримент, який проходив у 4 етапи. Перший етап дослідження вимагав спеціальну перевірку рівня професійної готовності випускників педучилищ до творчого викладання уроків трудового навчання в початковій школі. Метою другого етапу було визначення рівня професійної готовності тих самих випускників педучилищ, які стали студентами педуніверситету і вже закінчили вивчення дисципліни “Шкільний курс трудового навчання з методикою викладання”. Завданням третього етапу було порівняння рівнів професійної готовності та визначення “приросту” в умовах ступеневої підготовки вчителів початкових класів. Четвертий етап констатувального дослідження полягав у вивченні діяльності викладачів трудового навчання ВНЗ I-IV рівнів акредитації.

Оскільки навчальна дисципліна складається з 4 блоків (теоретичного, методичного, практичного і блоку самостійної роботи) то, щоб з’ясувати рівень професійної готовності, ми визначили рівень засвоєння кожного блоку дисципліни. Для визначення рівня теоретичної і методичної підготовки було проведено тестування та анкетування. Оцінювання відбувалося за п’ятибальною системою. З метою визначення рівня практичної готовності, ми користувалися критеріями розробленими Т.В.Коваленко, зокрема: перцептивно-емоційний критерій; пізнавально-інформаційний критерій; оцінний критерій і діяльнісно-творчий критерій. На основі результатів констатувального експерименту і за визначеними вище критеріями нами були визначені 3 рівні практичної готовності: низький, середній, вищий. Діагностичний зріз рівнів практичної готовності показує, що до низького рівня належать 25% “молодших спеціалістів” і 18% “спеціалістів”; до середнього рівня – 53% та 56% відповідно, а до високого рівня – 22% випускників педучилищ та 26% студентів педуніверситетів.

У процесі констатувального експерименту ми визначили якісні критерії оцінки рівнів володіння навичками здійснення самостійної навчальної діяльності, зокрема: оволодіння прийомами самостійного опрацювання навчальної інформації; здатність до переосмислення отриманої інформації; залучення до використання опрацьованої навчальної інформації у власному досвіді та оволодіння прийомами трудової діяльності. Згідно таких критеріїв ми визначили низький, середній і високий рівні володіння студентами навичками здійснення самостійної трудової діяльності: до низького рівня належать 37% випускників педучилищ і 20% студентів педуніверситетів; до середнього рівня— 42% та 46% відповідно, а 21% “молодших спеціалістів” і 34% “спеціалістів” належать до високого рівня самостійності.

Дослідивши і порівнявши рівні оволодіння теоретичним, методичним і практичним матеріалом, а також рівні самостійності у процесі трудової діяльності, виділимо три рівні і три підрівні готовності до творчого викладання предметів трудового навчання у початковій школі, зокрема:

- непрофесійний рівень – коли студент не підготовлений, не навчений виконувати спеціальні функції, у нього відсутній досвід практичної діяльності, або дані показники знаходяться на дуже низькому рівні;
- передпрофесійний рівень, який характеризується незакінченістю підготовки до виконання спеціальних функцій;
- професійний рівень, у якому можна виділити три підрівні:
 - 1) *аналітико-синтезуючий*. Ознаки: звичайний характер педагогічної рефлексії виявляється в умовах вибору продуктивних розв’язків художньо-трудова завдань із набору запропонованих студентам переважають методи комбінування і реконструювання;
 - 2) *варіативно-моделюючий*. Ознаки: творчо-репродуктивна рефлексія – використовує не тільки логічні, а й творчі уміння. Це продуктивний, творчий рівень готовності до викладання трудового навчання і

доступний творчим студентам, учителям, методистам;

- 3) *конструктивно-художній* (підрівень педагогічної майстерності). Відзначається творчим характером педагогічної рефлексії, високою якістю діяльності і творчим підходом до її здійснення. Даний підрівень властивий студентам, які схильні не тільки до художньої, а й наукової творчості.

Результати дослідження представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати діагностичного зрізу рівнів професійної готовності студентів до творчого викладання уроків трудового навчання

Рівні	Педучилище %	Педуніверситет %
Непрофесійний	10	8
Передпрофесійний	28	26
Професійний	62	66
- аналітико-синтезуючий	41	43
- варіативно-моделюючий	13	13
- конструктивно-художній	8	10

Крім того, одним із завдань констатувального експерименту було визначення основних мотивів вступу до педуніверситету, а саме: отримати диплом про вищу освіту мріють 69% студентів педучилищ і 78% студентів педуніверситетів; підвищити рівень ЗУН – 14% і 7% відповідно; підвищити рівень ЗУН та у результаті отримати диплом про вищу освіту мають на меті 17% “молодших спеціалістів” та 15% “спеціалістів”. Серед студентів педуніверситетів було визначено рівень задоволення потреб і сподівань, зокрема: так – 30%, частково – 63%, ні – 7%.

Четвертий етап констатувального дослідження полягав у вивченні діяльності викладачів трудового навчання ВНЗ I-IV рівнів акредитації. В результаті з'ясовано, що серед викладачів педучилищ лише 7% використовують

принцип наступності і перспективності, тоді як серед викладачів педуніверситету 80% здійснюють наступність, хоча всі вони використовують її без будь-якої системи, і зводиться вона лише до узгодження навчальних планів і програм. На думку викладачів основними причинами і труднощами реалізації принципу наступності у системі “педучилище – педуніверситет”, перш за все є низький рівень виконання об’єктивних умов, що вимагає: детального вивчення, обґрунтування і запровадження нових навчальних планів і програм стосовно даних предметів; розробки підручників і посібників, які відображали б наступність створення методичних рекомендацій щодо реалізації наступності, проведення цілеспрямованої професійної підготовки викладачів.

З метою дослідно-експериментальної перевірки розробленої нами методики було проведено формуючий експеримент, у результаті якого доведено ефективність експериментальних дій, програми та методики дослідження, а також виявлено динаміку зміни рівнів професійної готовності. Програма експерименту містила ряд етапів:

- 1) ознайомлення викладачів із навчально-методичною літературою з проблеми організації наступності в умовах неперервної освіти, навчально-програмною документацією з трудового навчання педучилищ і педуніверситетів, комплексною навчальною програмою дисципліни “Шкільний курс трудового навчання з методикою трудового навчання”, методичними рекомендаціями щодо впровадження нової методики;

- 2) узгодження викладачами ВНЗ I-IV рівнів акредитації питань тотожних елементів знань; форм, методів, прийомів та засобів реалізації наступності, а також модульно-рейтингової системи контролю та оцінювання;

- 3) створення контрольних запитань, тестів, практичних завдань для здійснення постійного контрольного за впливом нової методики;

- 4) безпосереднє проведення експериментальної роботи.

По завершенні формуючого експерименту було проведено контрольне

дослідження, у ході якого студентам пропонувались завдання, аналогічні до завдань констатувального експерименту. Оцінка результатів здійснювалася за критеріями та рівнями визначеними на констатувальному етапі роботи.

Аналіз результатів контрольного експерименту дозволяє зробити висновки про те, що в ЕГ підвищилися показники рівня сформованості кожного з компонентів професійної готовності майбутніх вчителів початкових класів. Діагностичний зріз рівнів професійної готовності студентів експериментальних груп педучилищ і педуніверситетів до експерименту та після нього продемонстровано на рис.1. і рис.2.

Позитивним є факт зростання в ЕГ педучилищ конструктивно-художнього підрівня з 8% до 12%, варіативно-моделюючого – з 13% до 17%, тоді як рівень показника аналітично-синтезуючого підрівня залишився без змін в межах 41%.

Водночас є позитивний приріст і серед експериментальних груп педуніверситету: конструктивно-художній підрівень збільшився на 5%, варіативно-моделюючий на 8% та аналітико-синтезуючий на 2%.

Відрадною є також значна зміна мотивації продовження навчальної діяльності у ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Динаміку видно з таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка мотивації серед студентів педучилищ і педуніверситетів

	констатувальний		Контрольний	
	педучилище	педуніверситет	педучилище	педуніверситет
Отримання диплому про вищу освіту	69%	78%	12%	10%
Підвищення рівня ЗУН, власний розвиток	14%	7%	29%	36%
Підвищення рівня і	17%	15%	59%	54%

отримання диплому				

З метою порівняння до- та післяекспериментальних даних виражених у відсотках, використано критерій Пірсона χ^2 і доведено правомірність висунутої гіпотези, про те, що запропонована методика має позитивний вплив на підвищення рівня професійної готовності до творчого викладання уроків трудового навчання у початковій школі.

Проведене відповідно до поставлених завдань теоретико-експериментальне дослідження дає підстави зробити такі **висновки**:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної, історичної та методичної літератури визначено основні об'єктивні передумови впровадження наступності в навчально-виховний процес комплексу “педучилище – педуніверситет” (методичні, дидактичні, психологічні, історичні); розкрито різноманітні підходи до визначення поняття “наступності”, зважаючи на багатоаспектність якого ми дійшли висновку, що для кожного конкретного випадку слід використовувати не саме визначення, а описувати сукупність суттєвих ознак наступності, її властивостей та характеристик; зазначено основні функції наступності в навчально-виховному процесі.

2. У результаті дослідження визначено та обґрунтовано основні організаційно-педагогічні умови реалізації наступності в процесі двоступеневої підготовки вчителів початкових класів, зокрема: удосконалення змісту навчальної дисципліни “Шкільний курс трудового навчання з методикою викладання”, розробка і впровадження наскрізного навчального плану, єдиної скоординованої програми з даного предмета, виділення наскрізних напрямів навчально-виховного процесу, підготовка і впровадження комплексних навчальних підручників і методичних посібників для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації, розробка методичних рекомендацій для викладачів цієї дисципліни на допомогу реалізації принципу наступності, розробка, оптимальний вибір і впровадження наскрізних методів, форм, засобів і прийомів навчання,

впровадження модульно-рейтингової системи контролю та оцінювання знань, умінь і навичок студентів як в педучилищі, так і в педуніверситеті, дотримання єдності педагогічних колективів та адміністрацій ВНЗ I-IV р.акр., які входять до комплексу, забезпечення узгодженості педагогічних практик суміжних ступенів педагогічної підготовки, комплексність використання педагогічних умов.

3.У процесі експериментального дослідження визначено дидактичні умови удосконалення змісту трудового навчання в умовах ступеневої підготовки вчителів початкових класів, а саме:

- посилення взаємозв'язків курсу з психологією і теорією освіти;
- посилення гуманітарно-культурологічної спрямованості курсу, що включає в себе такі напрями: включення в систему методичної підготовки майбутнього вчителя основ дизайнерських знань; аналіз конструктивних і художньо-образних аспектів природи, актуальних для дизайнерської діяльності людини; засвоєння основ і принципів існування народної культури, відображеної в предметному середовищі;
- посилення спрямованості курсу на озброєння студентів загальними способами методичних дій;
- посилення наступності дошкільної і початкової шкільної освіти (на матеріалах предметно-практичної діяльності);
- інтенсифікація творчої дослідної діяльності студентів у процесі засвоєння дисципліни.

4.На основі теоретичного аналізу вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної і методичної літератури та проведення експериментального дослідження розроблено й обґрунтовано модель наступності змісту трудової підготовки в умовах комплексу “педучилище – педуніверситет”, яка включає в себе теоретичну і практичну готовність викладачів педагогічних училищ та університетів до реалізації наступності, розробку навчально-програмної

документації до наскрізної навчальної дисципліни “Шкільний курс трудового навчання з методикою викладання”, розробку методики реалізації наступності змісту трудового навчання, що включає в себе форми, методи, засоби і прийоми, модульно-рейтингову систему контролю, а також основні напрямки та етапи ступеневої підготовки. Запропонована модель спрямовується на забезпечення якісної практичної ступеневої підготовки вчителів початкових класів відповідно до сучасних вимог неперервної системи освіти.

Експериментальна перевірка моделі дала можливість простежити динаміку підвищення рівня професійної готовності до творчого викладання уроків трудового навчання в початковій школі.

Запропонована модель двоступеневої підготовки вчителів початкових класів є загальнодидактичною і може бути використана у підготовці студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації з інших навчальних дисциплін із урахуванням специфіки предмета.

5. Підтверджено гіпотезу про те, що реалізація наступності змісту трудового навчання в навчально-виховному процесі педучилищ і педуніверситетів підвищує якість професійної підготовки студентів за умов застосування системного підходу, який урахує всі найважливіші компоненти системи наступнісних зв'язків та їх взаємозв'язок. Розроблено методика реалізації наступності змісту трудового навчання в умовах ступеневої підготовки вчителів початкових класів, що передбачає єдність та взаємозумовленість змісту дисципліни “Шкільний курс трудового навчання з методикою викладання” у педучилищах і педуніверситетах, а також процесуального компонентів навчання (форми, методи, засоби). Впроваджено модульно-рейтингову систему контролю та оцінювання ЗУН студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації.

6. Результати дослідження дають можливість констатувати, що запропонована методика наступності змісту трудового навчання в процесі

двоступеневої підготовки вчителів початкових класів усуває низку суттєвих недоліків: дублювання, різні підходи до трактування одного і того ж поняття; формалізм, недостатню цілісність у знаннях та вміннях, дискретний характер підготовки, невідповідну мотивацію до продовження навчання у ВНЗ III – IV р. акр.

Узагальнені результати проведених досліджень свідчать про ефективність запропонованої методики, експериментальні дані дають підставу вважати, що вихідна методологія є правильною, визначені завдання реалізовані, мета досягнута, а наукові висновки мають важливе значення для теорії і практики майбутніх учителів початкових класів в умовах комплексу “педучилище – педуніверситет”.

7. У процесі проведення експерименту було виявлено низку факторів, які впливають на ефективність реалізації наступності змісту трудового навчання в системі “педучилище – педуніверситет”. Але деякі із них чинять незначний вплив, а інші потребують додаткового дослідження, що виходять за рамки нашого наукового дослідження.

8. Результати дисертаційного дослідження дають змогу сформулювати низку пропозицій для Міністерства освіти і науки України, зокрема:

- 1) розробити і видати для викладачів педучилищ та педуніверситетів посібники та методичні рекомендації про форми, методи і прийоми наступності в процесі двоступеневої підготовки вчителів початкових класів;
- 2) спрямувати інститут післядипломної освіти на організацію викладачів педучилищ і педуніверситетів до обговорення навчальних планів, програм і навчальної літератури ВНЗ різних рівнів акредитації, а також плідної педагогічної співпраці в розробці комплексних навчальних підручників та методичних посібників.

До подальших напрямів дослідження відносимо: теоретико-методологічне і методичне обґрунтування наскрізних навчальних планів і

програм з дисципліни “Шкільний курс трудового навчання з методикою викладання”, розроблення засобів навчання з використанням нових педагогічних та інформаційних технологій з метою вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів до творчого викладання уроків трудового навчання в початковій школі.

Основні положення дисертаційного дослідження відображені в таких одноосібних **публікаціях автора**:

1. Матяш Н. Особливості ступеневої підготовки педагогів початкової ланки освіти // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія Педагогіка. – 2002.-№3. – С.42-45.
2. Матяш Н.С. Ступенева підготовка вчителів початкових класів //Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр. У 2-х част. – Київ. – Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. – Ч.1. С.250 - 255.
3. Матяш Н.С. Наступність як фактор неперервної освіти в підготовці вчителя //Актуальні проблеми трудової і професійної підготовки молоді: Мат-ли науково-практ. конференції педагогічно-індустр. ф-ту. – Вип.VIII. – Вінниця: ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 2002. – С.74-75.
4. Матяш Н.С. Наступність як фактор неперервної освіти //Наукові записки Вінницького педуніверситету: Серія: Педагогіка і психологія. – 2002. – Вип. 7. – С.36-39.
5. Матяш Н.С. Підвищення ефективності трудової підготовки у випускників педагогічних училищ та університетів //Наукові записки Тернопільського педуніверситету: Серія: Педагогіка. – 2003. - №10. – С.117-123.
6. Матяш Н. Уроки трудового навчання з комп’ютерною підтримкою //Інформаційні технології в освіті, науці і техніці: Матеріали 4 Всеукраїнської конференції молодих науковців ІТОНТ – Черкаси: ЧНУ, 2004. – Ч.2. – С. 127 – 128.

7. Матяш Н. Конструювання як основний засіб розвиваючого навчання //Актуальні проблеми трудової і професійної підготовки молоді: Збірник наук. праць – Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – Вип. 10. – С. 117-119.
8. Матяш Н.С. Використання елементів дизайну в процесі підготовки майбутніх вчителів початкових класів //Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – Вип. 6. – С. 35 - 43.
9. Матяш Н. Підготовка вчителя до реалізації взаємозв'язку трудового та естетичного виховання молодших школярів //Сучасні вимоги до вихованої діяльності вчителів початкових класів: Мат-ли регіон. науково-практичної конференції. – Бар-Глухів, 2004. - Ч. 2. – С.95–97.
10. Матяш Н. Шляхи реформування педагогічної освіти за роки незалежності України //Наукові записки ВДПУ Серія: Педагогіка і психологія” – 2004. – Вип. 10. – С. 138 – 142.
11. Матяш Н.С. Наступність організації самостійної роботи студентів педагогічних училищ і педуніверситетів //Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр. – Вип. 7. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма “Планер”, 2005. – С. 210-215.
12. Матяш Н.С. Майстерня трудового навчання для учнів 1-4 класів: Методичні рекомендації. – Вінниця: ВДПУ, 2005. – 63 с.
13. Програма навчальної дисципліни “Шкільний курс трудового навчання з методикою викладання” /Укладач Матяш Н.С. – Вінниця: ВДПУ, 2005. – 64 с.